Platonin ideaoppi ja sen vaikutukset myöhempään filosofiaan

Janne Korhonen

23. helmikuuta 2005

Sisältö

1 Johdanto

Länsimaisen filosofian juuret ovat antiikin Kreikassa. Juuri siellä pohdittiin ensi kerran filosofian suuria kysymyksiä, jotka ovat askarruttaneet filosofeja kautta aikojen. Samoin antiikin Kreikan filosofien ajatukset heijastuvat myöhemmässä filosofiassa. Ensimmäiset kreikkalaiset filosofit olivat luonnonfilosofeja, jotka pyrkivät selittämään maailmankaikkeuden rakennetta. Sokrates kiinnitti huomion ihmiseen ja pohti esimerkiksi etiikan kysymyksiä. Aristoteles on taas tunnettu laaja-alaisesta työstää tieteiden parissa, kuten myös tieteellisen ajattelun periaatteiden käsittelemisestä. Ehkäpä antiikin Kreikan filosofeista eniten myöhempään filosofiaan on vaikuttanut kuitenkin **Platon**. Hän oli ensimmäinen kokonaisvaltaisen filosofisen systeemin kehittänyt ajattelija.

2 Platon

Ateenalainen Platon (Kuva 1) eli vuosina 427 - 347 eKr. Hän oli taustaltaan varakas aristokraatti, ja hän opiskeli filosofiaa **Sokrateen** johdolla. Hän luopui poliittisesta urastaan hänen opettajansa saatua kuolemantuomion. Platon toimi opettaja ja filosofina, kouluttaen useita filosofeja. Näistä huomattavin on **Aristoteles**, joka on Platonin ja Sokrateen ohella yksi antiikin Kreikan kolmesta suuresta filosofista. Platon myös perusti Ateenaan Akatemiaksi nimetyn filosofien kokoontumis- ja tutkimuspaikan. Akatemia toimi noin 900 vuotta, vaikuttaen suuresti länsimaiseen filosofiaan ja tieteeseen.

Platonin esitti filosofiansa suuressa kirjallisessa tuotannossaan, joka on säilynyt kokonaisuudessaan. Näin ollen jälkipolvilla on selkeä kuva hänen ajatuksistaan. Platon kirjoitti teoksensa dialogimuotoon, käsiteltävän asian tullessa esiin keskustelijoiden väittelyissä. Dialogeissaan hän ei esiinny itse, vaan niiden päähenkilönä on yleensä hänen opettajansa Sokrates. Varhaisissa dialogeissaan Platon ilmeisesti esittää Sokrateen ajatuksia, kun taas myöhemmissä teoksissaan ajatukset ovat Platonin omia. Platon käsittelee dialogeissaan metafysiikan, tietoteorian, etiikan ja yhteiskuntafilosofian kysymyksiä.

2.1 Ideaoppi

Platonin filosofian ytimenä on hänen ideaoppinsa. Perimmäiseltä olemukseltaan ideaoppi on metafyysinen järjestelmä, jonka pohjalle Platonin muu filosofia perustuu. Hän rakentaa sen pohjalta vastauksia esimerkiksi etiikan ja yhteiskuntafilosofian kysymyksiin, mutta tässä tutkielmassa keskitytään ideaopin ydinsisältöön, eli metafysiikkaan, sekä siihen läheisesti liittyvään tieto-opilliseen näkökulmaan.

Metafyysisesti Platon jakaa maailman kahteen eri maailmaan, tai oikeastaan todellisuuden tasoon.

- Aistiemme havaitsema maailma on todellisuudessa epätosi, vain heijastusta tosiolevasta.
- Tosioleva on Platonin mukaan ideamaailma, joka on ikuinen ja muuttumaton.

Parhaiten tätä aistin- ja ideamaailmojen eroa kuvaa Platon kuuluisassa luolavertauksessa verratessaan aistinmaailmaa esineiden heittämiin varjoihin, joita vangit, jotka eivät voi nähdä itse esineitä, luulevat oikeiksi esineiksi. Ideamaailmaa taas vastaavat esineet itsessään.

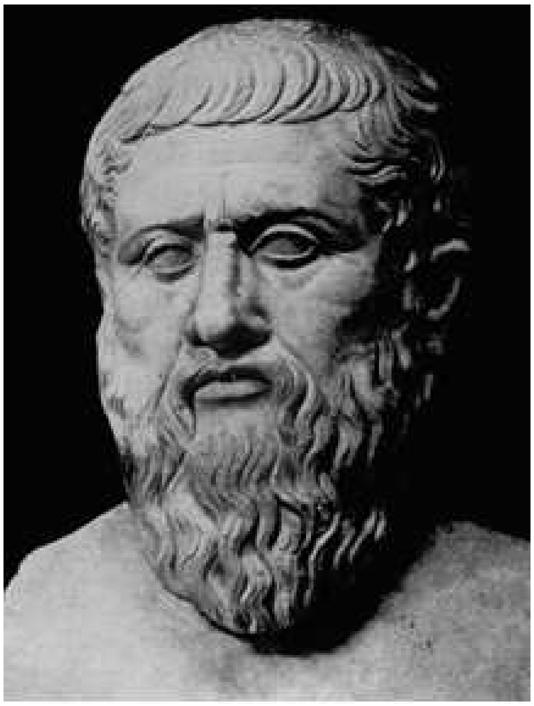
Kuva 1: Platon

Ideamaailma on siis Platonin todellinen maailma. Siellä sijaitsevat ideat, eräänlaiset perimmäiset olevat, jotka ovat puhtaita ilmentymiä asioista. Ideoita ovat esimerkiksi abstraktit yleiskäsitteet kuten kauneus ja hyvyys. Nämä ideat, aivan kuten ideamaailma itsessään, ovat muuttumattomia ja ikuisia. Platonin mukaan ideat ovat järjestyneet hierarkkisesti; korkein idea on hyvän idea.

Aistinmaailma on Platonille puolestaan pelkästään heijastumaa ideamaailmasta. Aistiemme havaitsemissa ilmiöissä ja olioissa ilmentyvät ideamaailman muuttumattomat ideat. Tämän voi esittää niin, että kun näemme kissan, tunnistamme sen kissaksi, koska siinä ilmentyy kissan idea. Sama pätee kaikkiin oliolajeihin, kuten pöytiin, tuoleihin, tietokoneisiin taloihin ja niin edelleen. Tästä kuitenkin seuraa, että myös esimerkiksi lialla on oltava vastine ideamaailmassa. Toisaalta on kuitenkin merkkejä siitä, ettei Platon itse hyväksynyt tällaista näkemystä. Hän esittää *Parmenides-dialogissaan*, ettei kenties edes ihmisen ideaa ole olemassa, vaan olettaa ideoiden olevan yleviä ja täydellisiä. Tämä onkin yksi Platonin ideaopin pahimmista ongelmakohdista [Saa85, s. 40-41]. Joka tapauksessa Platon katsoo aistiemme havaitseman maailman epätodeksi. Toisin kuin ideamaailma, se on muuttuva.

Platon ei kuitenkaan jaa kaikkea jyrkästi olevaan ja ei-olevaan. Hänen mukaansa toiset aistinmaailman ilmiöt ovat lähempänä ideoita kuin toiset. Toisin sanoen toisissa ilmiöissä tai olioissa ideat ilmentyvät puhtaampina kuin toisissa. Aistimme eivät kuitenkaan voi havaita ideoita itsessään, pelkästään niiden heijastumia.

Platonin metafyysiseen ideaoppiin sisältyy myös erottamattomasti tieto-opillinen ulottuvuus. Platonin tieto-opillinen perusteesi on, ettei tietoa voi saada mistään muusta kuin ideoista. Toisaalta voisi väittää, että voimmehan me tietää, mitä aistimme havaitsevat, mutta Platon torjuu tämän. Aistinmaailman ilmiöt ovat muuttuvia ja pysymättömiä, näennäisesti olemassa, mutta eivät varsinaisesti, joten niistä meillä voi olla vain luuloja.

Koska Platon kieltää sen, että aisteilla saisi todellista tietoa, jää tiedon hankintaa ainoaksi välineeksi looginen ajattelu. Loogisella päättelyllä ajattelija pääsee lähemmäksi ideoita ja tosi tietoa. Platonille tällainen ajattelu ei kuitenkaan ollut uuden löytämistä. Sen sijaan hänen anamnesis-teoriansa mukaan sielu tietää asiat jo etukäteen, ajattelu vain palauttaa ne mieleen. Anamnesis tarkoittaakin uudelleen muistamista.

Filosofian Platon määrittelee todellista tietoa etsiväksi tieteeksi, millä hän tarkoittaa filosofian tarkoituksena olevan ideamaailman pohtiminen. Filosofeja hän pitää oppiensa pohjalta eettisesti ja älyllisesti ylivertaisina, jopa siinä määrin, että hänen ideaalinen yhteiskuntansa on eräänlainen filosofien diktatuuri.

3 Aristoteles

Platonin ideaoppi sai ensimmäisen kritisoijansa jo pian Platonin kuoleman jälkeen. Tämä kritisoija oli Platonin lahjakkain oppilas, Aristoteles (Kuva 2), joka eli vuosina 384-322 eKr. Aristoteles oli tuottelias filosofi, joka tutki lähes kaikkea mahdollista, kuten esimerkiksi tieteenteoriaa, logiikkaa, etiikkaa, biologiaa, matematiikkaa ja metafysiikkaa. Hänen kirjallinen tuotantonsa oli ilmeisesti laajempi kuin Platonin, mutta se ei ole säilynyt kokonaisuudessaan. Aristoteles oli myös **Aleksanteri Suuren** opettaja ja perusti Ateenaan oman koulun, Lykeionin, jossa hän opetti omaa filosofiaansa. Aristoteleen työllä on ollut valtava vaikutus tieteeseen ja filosofiaan.

Aristoteles oli kiinnostunut maailmasta eri tavalla kuin hänen opettajansa Platon. Aristoteles nimittäin teki päätelmiä havaintojensa pohjalta, toisin kuin opettajansa. Myös hänen maailmankuvansa oli erilainen, ja hän kritisoi ankarasti Platonin ideaoppia.

Kuva 2: Aristoteles

Aristoteles löysi Platonin ideaopista loogisia aukkoja ja oli varma, että niitä ei voisi selittää mitenkään. Yksi Aristoteleen kritiikin kohde oli se, että kaikki aistinmaailman oliot vaativat yhtä monimutkaisen vastikkeen ideamaailmasta, joten ideaoppi vain kaksinkertaistaa olemassaolevien määrän. Tämän ongelman Platon itsekin tunnusti, mutta ilmeisesti hän näki ideamaailmansa eri tavalla. Toinen ongelma oli se, että muuttumattomilla ideoilla ei Aristoteleen mukaan voi selittää aistinmaailmassa tapahtuvaa muutosta. Ideat itse kun ovat muuttumattomia. Pahin ongelma Aristoteleelle on kuitenkin se, että ideat ovat erillään aistinmaailmasta. Ne eivät siis liity suoraan aistinmaailmaan. Aristoteleen mukaan yhteyden aistinmaailman ja ideamaailman välillä voi selittää vain toisilla ideoilla, jotka ovat maailmojen välissä. Tätä päättelyä voi jatkaa niin, että ideoita on lopulta äärettömästi.

Näillä perusteilla Aristoteles siis tyrmää Platonin ideaopin ja lähtee kehittämään omaa metafysiikkaansa. On kuitenkin huomattava, että Aristoteles saattoi tulkita Platonin oppeja eri tavalla kuin Platon ne tarkoitti.

Aristoteles kehitti oman metafysiikkansa, joka poikkeaa radikaalisti Platonin ideaopista. Aristoteleen maailma koostuu aineesta ja muodosta. Aine ja muoto esiintyvät aina yhdessä, eikä koskaan erikseen. Muutoksen Aristoteles taas selittää olioissa olevilla mahdollisuuksilla (potentiaalisuus); kaikessa, mistä voi tulla jotain, on jo valmiina mahdollisuus. Mahdollisuuden parina on todellistunut (aktuaalisuus), joka on jotain, mitä olio on juuri nyt.

Aristoteleelle tärkeä tietämisen kohde ovat syyt. Hänen mukaansa on neljä syytä.

1. Ainesyy tarkoittaa sitä, että aine, josta olio koostuu, määrää olion ominaisuuksia. Esimerkiksi kivi on kovaa.

2. Muotosyy taas liittyy olion olemukseen, johonkin kaavaan tai lakiin, jota olion olemus noudattaa.

3. Vaikuttava syy kuvaa ulkoista tekijää, joka saa aikaan muutoksen.

4. Päämääräsyy liittyy siihen, minkä vuoksi jotain tehdään tai mitä tarkoitusta varten jotain on.

Lisäksi Aristoteleen maailmankuvaan liittyy erityisesti päämäärä. Kaikki oleva on hänen mukaansa suuntautunut luonnollisiin päämääriinsä. Tämä pätee niin luontoon kuin ihmisiin. Tällä Aristoteles nostaa päämääräsyyn tärkeimmäksi syyksi.

Näkemyksessään tiedosta Aristoteles on lähempänä Platonia kuin metafysiikassaan. Aristoteleen mukaan tieto kohdistuu universaaleihin, jotka ovat yksittäisiä olioita yhdistäviä ominaisuuksia. Aristoteleen universaalit ovat siis lähellä Platonin ideoita, ja molemmat ovat tiedon kohde. Ero on kuitenkin siinä, että Aristoteleen universaalit ovat olemassa vain yksittäisten olentojen yhteydessä, ei erillään niistä, kuten Platonin ideat. Aristoteleelle aistit ovat siis tärkeämmässä asemassa; ne auttavat tiedon hankinnassa. Kuitenkaan Aristoteles ei katso aistien olevan todellinen keino tiedon tavoittelussa, vaan ajatuksissaan näkökulma on suunnattava yksittäisestä yleiseen.

4 Platonin opit antiikin aikana

Platonin kuoleman jälkeen hänen oppejansa kehitettiin edelleen hänen perustamassaan Akatemiassa. Akatemian filosofit pitäytyivät melko puhtaasti Platonin opeissa. Roomalaisten vallatessa Ateenan vuonna 86 eKr. Akatemia tuhottiin, jolloin suuri kokoelma Platonin ja muiden akatemialaisten tekstejä tuhoutui. Tämän johdosta Platonin oppeja alettiin kehittää vapaammin eri suuntiin, koska suurin platonismin auktoriteetti tuhoutui. Tämän keskiplatonilaisuudeksi kutsutun kauden aikana Platonia tulkittiin hyvin eri tavoilla. Platonin oppeja kehitettiin vielä eteenpäin, joskin hajanaisesti, niin sanotun uusplatonismin aikana.

4.1 Augustinus

Rooman valtakunnan loppuaikana elänyt **Augustinus** (353-430) tutustui nuoruudessaan kaikkiin ajan filosofian suuntauksiin. Hän oli intohimoinen etsijä, joka pyrki selvyyteen maailmasta. Lopulta hän kääntyi kristityksi Milanon piispan Ambrosiuksen ja äitinsä Monican vaikutuksesta. Sitä ennen hän oli kuitenkin tutustunut platonisiin oppeihin.

Augustinus on tunnettu pääteoksestaan *De civitate Dei (Jumalan valtakunta)*, jossa hän käsittelee historiaa Jumalan valtakunnan ja maallisen valtakunnan taisteluna. Tällä teoksella Augustinus vaikuttaa syvästi kirkkoon tulevina vuosisatoina.

Kaikki Augustinuksen filosofiset mietelmät on sidottu kristinuskoon. Niissä on kuitenkin vahvasti esillä Platonin vaikutus. Augustinus hyväksyy Platonin erilliset ideamaailman ja aistinmaailman, mutta ei aivan siinä mielessä, missä Platon ne tarkoitti. Augustinuksella Platonin aistinmaailmaa vastaa Jumalan luoma maailma, joka kuitenkin on olemassa suuremmassa määrin kuin Platonin aistinmaailma. Ideat taas ovat myös Augustinukselle todellinen oleva. Augustinuksen ideat ovat Jumalan yhteydessä, sillä ne ovat muuttumattomia ja ajattomia kuten Jumala itse. Vain Jumalan avulla ihminen voi nähdä ideat.

5 Keskiajan filosofia

Kristinuskon noustua Rooman ainoaksi uskonnoksi filosofia sitoutui vahvasti teologiaan. Tätä aikakautta, jolloin filosofia palveli teologiaa, kesti aina uuden ajan alkuun asti. Kristillinen filosofian oli voimakkaasti kreikkalaispainotteista. Pääasiassa se keskittyi kreikkalaisten filosofioiden sovittamiseen kristilliseen maailmankatsomukseen ja niiden kehittämiseen edelleen. Augustinuksen vaikutuksesta Platon nousi kristillisen filosofian korkeimmaksi auktoriteetiksi. Platon säilyi korkeimpana auktoriteettina 1100- ja 1200-luvuille asti, jolloin Aristoteles nousee ylimmäksi filosofiseksi auktoriteetiksi. Tässä kehityksessä merkittävä vaikuttaja oli **Tuomas Akvinolainen.**

Kun keskiajan filosofit huomasivat Platonin ja Aristoteleen oppien erot, sai alkunsa universalia-kiista. Universalia-kiistan aiheena oli se, ovatko yleiskäsitteet, kuten keltaisuus tai pyöreys olemassa todellisina asioina. Kiistan osapuolia kutsuttiin realisteiksi ja nominalisteiksi. Realistit vastasivat myönteisesti ja katsoivat, että yleiskäsitteillä viitattiin johonkin Platonin ideoita He olivatkin yleensä Platonin kannattajia. Nominalistit taas kielsivät yleiskäsitteiden erillisen olemassaolon ja pitivät niitä vain ajatusrakennelmina ja yleistyksinä. He kannattivat yleensä Aristoteleen oppeja. Universalia-kiistassa siis kertautuivat Platonin ja Aristoteleen filosofiat. Aristoteles hallitsi 1200-luvulta eteenpäin kristillistä filosofiaa. Renessanssin filosofiassa Platon kuitenkin löydettiin uudestaan. Hänet nähtiin klassisempana kuin Aristoteles, ja hänen teoksiaan ja oppejaan tutkittiin ja kehiteltiin ympäri Eurooppaa, pääasiassa humanistien toimesta.

6 Rationalismi ja empirismi

1600-luvulla filosofiassa tapahtui suuria edistysaskelia. Ensimmäisen kerran sitten antiikin Kreikan esitettiin filosofiassa todella uusia ajatuksia eikä vain kehitelty vanhoja oppeja edelleen. Uuden ajan filosofiassa nousi keskeiseksi kysymys tiedon hankkimisen tavoista. Tässä kiistassa oli kaksi osapuolta: empiristit ja rationalistit. Mannerfilosofien rationalismin mukaan todellista tietoa oli saavutettavissa vain rationaalisen ajattelun avulla, kun taas pääosin Brittein saarilta kotoisin empiristit pitivät kokemusperäistä tietoa totena.

Rationalismia voisi tavallaan pitää platonismin ideallisena perillisenä. Kuten Platonin ajattelussa, myös rationalismissa todellisen tiedon hankkimiseen soveltuu vain järki. Muuten kuitenkin rationalistit kehittivät näkemyksiään irrallaan Platonista ja heidän metafysiikkansa olivat hyvin erilaisia kuin Platonin. Kuuluisia rationalisteja olivat muun muassa **René Descartes**, **Benedict de Spinoza** ja **Gottfried von Leibniz**.

Rationalismin vastakohtana oli empirismi. Empiristit katsoivat, että kaikki tietomme on peräisin aisteista. Tavallaan empiristien suhtautuminen rationalismiin vastaa Aristoteleen suhtautumista Platonin ideaoppiin, mutta on huomattava, että Aristoteles ei ollut puhdas empiristi, vaan hän uskoi pitkälti loogiseen ajatteluun tiedon hankinnassa. Itse asiassa empiristi **David Hume** kielsi metafysiikan kokonaan ja tuomitsi sen humpuukiksi, täten kieltäen sekä Platonin ideaopin ja samalla myös Platonin muun filosofian, että Aristoteleen metafysiikan. Humen lisäksi merkittäviä empiristejä olivat esimerkiksi **John Locke** ja **George Berkeley**.

Vaikka empirismin ja rationalismin kiistan voisi helposti tulkita platonistien ja aristoteleetikkojen uudeksi kiistaksi, on kuitenkin parempi katsoa, että se oli käännekohta, jossa antiikin filosofien auktoriteetti lopullisesti murtui. Vaikka rationalisteilla oli platonistisia vaikutteita, ne eivät ilmeisesti tulleet suoraan Platonin teoksista ja muutenkin ne vain edustivat pientä osaa heidän filosofioistaan. Empiristien ero Aristoteleeseen taas oli vielä suurempi. Itse asiassa ideaoppi ei sitten filosofian uuden ajan ole esiintynyt filosofiassa muuten kuin vaikutteina.

7 Ideaoppi myöhemmässä filosofiassa

Saksalainen **Immanuel Kant** on hyvin merkittävä hahmo länsimaisessa filosofiassa. Hän loi filosofisen teorian, joka yhdisti empirismin ja rationalismin. Sen mukaan mielessä on valmiiksi rakenteita, jotka jäsentävät kokemusperäisen tiedon. Hänen filosofiassaan on kuitenkin huomattavissa yhtymäkohta Platoniin, sillä Kantin mukaan emme voi saada tietoa mistään muusta kuin kokemuksestamme, oliot sinänsä ovat tavoittamattomissamme. Tämä vastaa Platonin ideoiden suhdetta aistihavaintoon. Toisaalta Kant kuitenkin tyrmää metafysiikan, hieman Humen tapaan, katsoen sen olevan vain ihmiselle luontaista pohdintaa, joka ei mitenkään liity tietoon. Platonin opin vaikutukset Kantiin jäävät siis lopulta melko pieniksi.

Platonin opeista on heijastuksia myös toisen suuren saksalaisen, **Hegelin** filosofiassa. Hegelin historianfilosofian mukaan koko historia on Järjen kehityksen ilmentymistä. Hegelin Järki on eräänlainen maailmanhenki, Jumala. Tässä käsitteessä korkeimmasta, jota maailma ilmentää, hän lähenee Platonin ideaoppia.

Platonin ideaoppi on vaikuttanut filosofiassa sittemmin hyvin vähän. Platonilta saadut vaikutteet ovat tulleet usein Platonin filosofian erityisalueilta, kuten yhteiskuntafilosofiasta. Merkittävistä ajattelijoista mainittakoon **Marx**, jonka yhteiskuntateoriassa oli vaikutteita Platonilta. Myös **Freud** ja **Jung** käyttivät Platonia hyväkseen. Yksi huomattava kommentti Platonia vastaan oli **Karl Popperin** kritiikki hänen yhteiskuntaihannetta kohtaan teoksessa *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset.* [The89, s. 460-462]

Viitteet

[Kot98] Kotkavirta, J. ja Nyyssönen, S. 1998: *Ajatus - johdatus filosofiaan.* Porvoo: WSOY.

[Saa85] Saarinen, E. 1985: *Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin.* Juva: WSOY.

[The89] Thesleff, H. 1989: *Platon.* Keuruu: Otava

[Rus46] Russell, B. 1946: *Länsimaisen filosofian historia 1 - 2.* Porvoo: WSOY

[Lap03] Lappi, O: *Lukion filosofia. Tapiolan aikuislukio* (viitattu 30.4.2003). Saatavilla www-muodossa: `http://www.edu.espoo.fi/~amrusane/`

[UCA02] *Windows to the Universe Art Archive - Images of Scientists and Philosophers 2002*: University Corporation for Atmospheric Research (viitattu 18.5.2003). Saatavilla www-muodossa: `http://www.windows.ucar.edu/tour/link=/art_and_music/people_art_archive.html`